

**Το ζήτημα της κοινωνικής νομιμοποίησης του ελληνικού πανεπιστημίου:
ιστορικές καταβολές, μελλοντικές προκλήσεις (1974-σήμερα)**

Σταμέλος Γιώργος

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Το κείμενο αυτό διαπραγματεύεται το ζήτημα της κοινωνικής νομιμότητας του ελληνικού πανεπιστημίου. Χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη διερευνάται η έννοια της «νομιμότητας». Στη δεύτερη εξετάζεται η νομιμότητα του θεσμού στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου. Στην τρίτη γίνεται προσπάθεια ανάλυσης της πορείας απονομιμοποίησης του πανεπιστημίου. Τέλος, στην τέταρτη διερευνώνται οι προοπτικές επανανομιμοποίησής του. Κεντρική θέση της εργασίας είναι ότι το πανεπιστήμιο βγαίνει από την περίοδο της δικτατορίας και παραμένει για περίπου μια 20ετία με ισχυρή κοινωνικά νομιμότητα η οποία εδράζεται αφενός σε κανονιστικά πρότυπα, αφετέρου σε πραγματολογικά δεδομένα. Στη συνέχεια και συν τω χρόνω, η νομιμότητα αυτή περιορίζεται, για να φτάσουμε στην τελευταία δεκαετία, όπου ανοικτά πλέον το πανεπιστήμιο κατηγορείται για έλλειψη κοινωνικής νομιμότητας.

Λέξεις-κλειδιά

Πανεπιστήμιο, Νομιμότητα, Πολιτική Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Η τοποθέτηση του ζητήματος

Τα τελευταία χρόνια, τόσο το μεγάλο μέρος, ίσως, το μεγαλύτερο, της πολιτικής τάξης της χώρας, όσο και η ίδια η κοινωνία φαίνεται να αμφισβητούν όχι μόνο την αποτελεσματικότητα, αλλά και την ηθική ακεραιότητα του πανεπιστημίου. Αυτό έρχεται να ανατρέψει μια ισχυρή κοινωνική νομιμότητα που είχε το πανεπιστήμιο στην αρχή της υπό εξέταση περιόδου και την οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια στο μέτρο που θα αποτελέσει τη βάση της περαιτέρω ανάλυσής μας.

Από τη μια, η πολιτική τάξη χρησιμοποιεί το επιχείρημα της αναποτελεσματικότητας, εκφρασμένο σε δυσκολία, αφενός, προσέλκυσης φοιτητών από ιδρύματα και/ή προγράμματα σπουδών, αφετέρου, ένταξης στην αγορά εργασίας των αποφοίτων, με στόχο τη νομιμοποίηση των επιχειρούμενων αλλαγών στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα.

Από την άλλη, η κοινωνία μοιάζει να αναρωτάται, αφενός, για τη σημασία των πανεπιστημιακών σπουδών, πρωτίστως σε επίπεδο επαγγελματικής προοπτικής, αφετέρου, για την ηθική ακεραιότητα της πανεπιστημιακής κοινότητας στο σύνολό της.

Το τελευταίο, δηλαδή η σχέση κοινωνίας-πανεπιστημίου, είναι το μείζον διότι μια κοινωνία που δεν εμπιστεύεται τους θεσμούς της είναι μια κοινωνία σε κρίση, γεγονός που εγκυμονεί μεγάλους κινδύνους για την ίδια και το περιβάλλον της. Το πρώτο (επαγγελματική προοπτική) είναι παράγωγο του δεύτερου (ηθική ακεραιότητα) στο βαθμό που ένας κοινωνικά νομιμοποιημένος θεσμός δεν μπορεί εύκολα να στοχοποιηθεί στο πλαίσιο ανάπτυξης μιας πολιτικής.

Συνεπώς, σε αυτή την εργασία, ο στόχος μας είναι η διερεύνηση του ζητήματος της νομιμότητας του ελληνικού πανεπιστημίου από το κοινωνικό του πλαίσιο, μέσα από: α)

τη θεωρητική διερεύνηση της έννοιας «νομιμότητα», β) την ανάλυση της προγενέστερης ισχυρής σχέσης κοινωνίας και πανεπιστημίου, η οποία είχε έντονα κανονιστικά θεμέλια, όπως θα δείξουμε, και γ) την τεκμηρίωση της ανάγκης μιας νέας κοινωνικής νομιμότητας για το ελληνικό πανεπιστήμιο.

Η νομιμότητα ως έννοια

Η νομιμότητα είναι μια έννοια που βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη των σχετικών θεωρητικών και ερευνητικών συζητήσεων και χρησιμοποιείται τόσο ως μοχλός άσκησης κριτικής στην ανάπτυξη πολιτικών, όσο και ως μέσο αιτιολόγησης προβλημάτων της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Συνεπώς, είναι σημαντικό να προσπαθήσει να καταλάβει κανείς το διακύβευμα που ενυπάρχει γύρω από την έννοια της νομιμότητας και το πώς αυτή χρησιμοποιείται. Ας σημειωθεί ότι, στις μέρες μας, το ενδιαφέρον εστιάζεται στη διαδικασία της κατασκευής της (νομιμοποίηση) και όχι στην κατάσταση που αποδίδει η έννοια (νομιμότητα). Στοιχείο που στηρίζει την άποψη περί μεταβατικής περιόδου στον τρόπο συγκρότησης της ανθρώπινης συλλογικότητας και κατασκευής του κοινωνικού υποκειμένου.

Από την άλλη, η έντονη ενασχόληση με τη νομιμότητα οδήγησε σε κάτι πολύ διαδεδομένο στις κοινωνικές επιστήμες: μια πανσπερμία ορισμών και προσεγγίσεων που ενέχουν τον κίνδυνο η έννοια να καταστεί -εντέλει- μη αξιοποιήσιμη (Suchman, 1995:572).

Τέλος, ας σημειωθεί ότι στο βαθμό που το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται περισσότερο στους θεσμούς μιας κοινωνίας και όχι στο κεντρικό σύστημα διοίκησης της κοινωνίας, θα αποφύγουμε να επικεντρωθούμε στην έννοια «εξουσία» που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η αφετηρία της συζήτησης. Παρόλα αυτά, είναι προφανές ότι η νομιμότητα της κεντρικής εξουσίας είναι καθοριστική και θεμελιώδης για την ανάπτυξη των θεσμών. Όμως σε αυτό το σημείο θα επανέλθουμε πιο κάτω.

Νομιμότητα-Νομιμοποίηση: ορισμοί

Ο Maurer (1971:361) όρισε τη νομιμοποίηση ως “the process whereby an organization justifies to a peer or superordinate system its right to exist”. Από την πλευρά τους, οι Dowling & Pfeffer (1975:122) θεωρούν ότι μια οργάνωση είναι νομιμοποιημένη, όταν υπάρχει “congruence between the social values associated with or implied by their activities and the norms of acceptable behaviour in the larger social system of which they are a part”. Περαιτέρω, τόνισαν ότι η νομιμότητα μιας οργάνωσης την προστατεύει από εξωτερικές πιέσεις στο βαθμό που δεν την θέτουν σε αμφισβήτηση. Οι Meyer & Scott (1983:201) από την άλλη πλευρά υποστήριξαν ότι, η νομιμότητα αναφέρεται στο “degree of cultural support for an organization, the extent to which the array of established cultural accounts provide explanations for its existence, functioning, and jurisdiction, and lack or deny alternatives”. Με αυτόν τον τρόπο, μια απόλυτα νομιμοποιημένη οργάνωση δεν δέχεται ποτέ ερωτήσεις για το τι κάνει.

Οι Pfeffer & Salancik (1978:194) πρότειναν ένα ενδιαφέροντα αρνητικό ορισμό: “legitimacy is known more readily when it is absent than it is present. When activities of an organization are illegitimate, comments and attacks will occur”. Με άλλα λόγια, η

νομιμότητα μιας οργάνωσης της δίνει την ελευθερία να διαμορφωθεί όπως η ίδια επιθυμεί. Συνεπώς, έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει τις δομές της όπως τις επιθυμεί και να παράγει «προϊόντα» όπως εκείνη τα θέλει. Στη γραμμή αυτής της λογικής, η Oliver (1991:171) προσθέτει ότι από τη στιγμή που μια οργάνωση είναι νομιμοποιημένη έχει αποδείξει την κοινωνική της καταλληλότητα, συνεπώς απολαμβάνει την κοινωνική της στήριξη και έχει το περιθώριο να κάνει απρόσκοπτα τη δουλειά της.

O Scott (1995:45), στο έργο του *Institutions and Organizations* τονίζει ότι “Legitimacy is not a commodity to be possessed or exchanged but a condition reflecting cultural alignment, normative support, or consonance with relevant rules or laws”. Ο Suchman (1995:574) την ίδια χρονιά προσπάθησε να προτείνει έναν ευρύτερο και περιεκτικότερο ορισμό: “Legitimacy is a generalized perception or assumption that the actions of an entity are desirable, proper, or appropriate within some socially constructed system of norms, values, beliefs, and definitions”

Υπό αυτό το πρίσμα, η νομιμότητα είναι μια κατασκευή και η νομιμοποίηση η (αποδεκτή) διαδικασία για να την φτάσεις. Βασική συνθήκη φαίνεται να είναι ο συντονισμός μεταξύ των ευρύτερα αποδεκτών αντιλήψεων ενός κοινωνικού συνόλου και των συμπεριφορών μιας οργανωσιακής ομάδας. Βέβαια, αυτό δεν σηματοδοτεί μονοδιάστατη εξάρτηση στο βαθμό που τα υποκείμενα της οργάνωσης έχουν περιθώρια διαχείρισης και διαπραγμάτευσης με την προϋπόθεση ότι έχουν την ικανότητα της μη ρήξης με το ευρύτερο περιβάλλον τους. Το κίνητρό τους μοιάζει να είναι ισχυρό. Από τη μία, όπως έχουμε ήδη πει, είναι η ελευθερία που απολαμβάνουν από τη στιγμή που η κοινωνία τους αποδεχτεί. Από την άλλη, η νομιμότητα, δεν είναι μόνο πηγή ελευθερίας, αλλά και πηγή ανεύρεσης διαφορετικής προέλευσης πόρων σημαντικών για την

οργάνωση (Zimmerman και Zeitz 2002: 414). Μάλιστα, όπως σημειώνει ο Bitektine (2011:153), αυτή τη σχέση νομιμότητας και πόρων την είχε επισημάνει από τη δεκαετία του '60 και ο Parsons, στο βαθμό που οι οργανώσεις που επιδιώκουν σκοπούς ευθυγραμμισμένους με τις κοινωνικές αξίες νομιμοποιούνται να απαιτούν περισσότερους πόρους. Υπό αυτή την λογική, ο Cerutti (2011:122) προσεγγίζοντας τη νομιμότητα ως πόρο, υποστηρίζει ότι “legitimacy can thus be seen as the chance for a powerful institution and for its policies to be justified on the basis of fundamental values, goals and models of *good governance*”.

Από την άλλη, η παραχώρηση της νομιμότητας από την κοινωνία σε μια οργάνωση μπορεί να θεωρηθεί και ως μια μορφή κοινωνικού ελέγχου, σύμφωνα με τον Bitektine (2011:152), ο οποίος χρησιμοποιώντας τον Parsons, υποστηρίζει ότι με αυτόν τον τρόπο η κοινωνία ωθεί την οργάνωση σε πρακτικές και «προϊόντα» που είναι θεμιτά και χρήσιμα για την ίδια.

Ολοκληρώνοντας, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς: γιατί είναι σημαντική η νομιμότητα; Αν κρίνουμε από την ένταση της αναζήτησής της ή της κριτικής για την έλλειψή της, τότε πρέπει να παραδεχθεί κανείς τη σημασία της. Στην πραγματικότητα, η νομιμότητα αυξάνει αφενός την κατανόηση της οργάνωσης και των δράσεών της από την κοινωνία, αφετέρου, διασφαλίζει τη σταθερότητά της, τόσο εσωτερικά, όσο και σε σχέση με το εξωτερικό περιβάλλον της, γεγονός που συντελεί στην επιβίωσή της (Suchman 1995:575). Συνεπώς, για την κοινωνία μια νομιμοποιημένη οργάνωση γίνεται αντιληπτή τόσο ως αξία, όσο και ως νόημα. Γιατί αυτό είναι σημαντικό για μια κοινωνία; Διότι καθιστά την οργάνωση προβλέψιμη, άρα ασφαλή, και κατά συνέπεια αξία εμπιστοσύνης. Όμως στην εμπιστοσύνη θα επιστρέψουμε στη συνέχεια.

Από τον ορισμό στη θεωρητική ανάλυση

Η νομιμότητα έχει κεντρική σημασία στην Κοινωνιολογία των Οργανώσεων. Μάλιστα από τη στιγμή που οι οργανώσεις έπαψαν να θεωρούνται κλειστά συστήματα, μια σειρά θεμάτων τέθηκαν για τις αλληλεπιδράσεις μιας οργάνωσης με το περιβάλλον της, τόσο το εξωτερικό όσο και το εσωτερικό. Σε αυτό το νέο πλαίσιο θεώρησης αναδείχθηκε η σημασία παραμέτρων που δεν έτυχαν μέχρι τότε της δέουσας σημασίας, όπως τα κουλτουρικά πρότυπα (*normes*), τα σύμβολα, οι πεποιθήσεις και οι τελετουργίες μιας οργάνωσης (Powell & DiMaggio, 1991). Έτσι, η αντιμετώπιση της νομιμότητας μέσα από αυτές τις παραμέτρους συγκρότησε τη θεώρηση της «οργανωσιακής νομιμοποίησης».

Η οργανωσιακή νομιμότητα προσεγγίζεται από δύο ομάδες θεωρητικών εργασιών: τις θεσμικές (Meyer και Rowan 1977, DiMaggio και Powell 1983, Powell και DiMaggio 1991) και τις στρατηγικές (Dowling και Pfeffer 1975, Asforth και Gibbs 1990).

Η θεσμική προσέγγιση (*institutional approach*) εστιάζει στο πώς οι οργανώσεις κερδίζουν νομιμότητα μέσω της σταθερότητας χαρακτηριστικών που είναι ευρέως αποδεκτά. Υπό αυτή την προσέγγιση, το κύριο μέλημα μιας οργάνωσης είναι να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των έξω από την οργάνωση ενδιαφερομένων. Συνεπώς η οργανωσιακή νομιμότητα (*organizational legitimacy*) περιγράφεται “as a continuous and often unconscious adaptation process in which the organization reacts to external expectations” (Palazzo και Scherer 2006:73).

Η στρατηγική προσέγγιση αντιμετωπίζει τη νομιμότητα ως ένα επιχειρησιακό πόρο (*operational resource*) τον οποίο μια οργάνωση προσπαθεί να αποσπάσει ενίοτε

ανταγωνιστικά από το περιβάλλον της για να πετύχει τους στόχους της (Suchman 1995:572). Εδώ, πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν τα διευθυντικά στελέχη τα οποία στην ευελιξία των συμβόλων και των τελετουργιών του περιβάλλοντος προτάσσουν την αυστηρότητα των πραγματιστικών αποτελεσμάτων της οργάνωσης (Castelló και Lozano 2011:3), στοιχείο που μπορεί να οδηγήσει στη σύγκρουση της οργάνωσης με το περιβάλλον της, στο μέτρο που τα διευθυντικά στελέχη δείχνουν μια προτίμηση στην εργαλειακή χρήση των συμβόλων σε αντίθεση με το κοινό που έχει μια πιο ισχυρή ταύτιση μαζί τους (Ashforth και Gibbs 1990:180).

Οι Aldrich και Fiol (1994: 648), που φαίνεται να έχουν επηρεάσει τον Scott, προτείνουν έναν άλλο διαχωρισμό της νομιμότητας μεταξύ «γνωσιακής» (cognitive) και «κοινωνικοπολιτικής». Η πρώτη αναφέρεται στο πόσο γνωστή είναι μια οργάνωση από την κοινωνία ή πόσο γνωστή γίνεται μια νέα δράση μιας οργάνωσης στην κοινωνία. Η δεύτερη, στοχεύει στους «ενδιαφερομένους» για την οργάνωση (stakeholders), που μπορεί να είναι το κοινό, οι διαμορφωτές της κοινής γνώμης, οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι.

Στη συνέχεια, ο Scott (1995), εκπρόσωπος των νεο-θεσμικών προσεγγίσεων, αντιστρέφοντας τη λογική των Aldrich και Fiol, ξεκινά από την ίδια την οργάνωση και την εσωτερική της σύνθεση, αποδεχόμενος παρόλα αυτά τη διαπερατότητα των συνόρων της και τις επιδράσεις από το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται. Έτσι, για να αναλύσει εσωτερικά την οργάνωση διαιρεί την κοινωνικοπολιτική νομιμότητα σε «κανονιστική» και «ρυθμιστική» με στόχο την καλύτερη κατανόηση των ξεχωριστών επιδράσεων, από τη μια, των κανονιστικών «πρέπει» του περιβάλλοντος, από την άλλη, του νομοθετικού πλαισίου που διέπει μια οργάνωση. Παράλληλα, προτείνει και τη κουλτουρική-γνωσιακή νομιμότητα η οποία προσπαθεί να λάβει υπόψη

της την καθημερινότητα και τις διεργασίες στο εσωτερικό της οργάνωσης. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργεί τρεις πυλώνες ανάλυσης μιας οργάνωσης.

Από την πλευρά του, ο Suchman (1995) πρότεινε τρία είδη νομιμότητας: την ηθική (moral), την πραγματιστική (pragmatic) και τη γνωσιακή (cognitive). Σύμφωνα με αυτή τη διαίρεση:

α) η ηθική νομιμότητα αντανάκλα μια θετική αξιολόγηση της οργάνωσης και των δραστηριοτήτων της. Συνεπώς, αυτή συνδέεται με τα αποτελέσματά της. Άρα, είναι καθοριστικό για μια οργάνωση να μπορεί να πείσει το περιβάλλον της με ορθολογικά επιχειρήματα για τη σημασία της ύπαρξής της,

β) η πραγματιστική νομιμότητα, έχει να κάνει με την αίσθηση που θα δημιουργηθεί στους άμεσα ενδιαφερομένους (stakeholders) για τα πλεονεκτήματα που θα έχουν από τις δραστηριότητες της οργάνωσης,

γ) η γνωσιακή νομιμοποίηση έχει να κάνει με τη «μυθολογία» της οργάνωσης και τις υποσυνείδητες και αυτονόητες παραδοχές για την αποδοχή της.

Το ενδιαφέρον στοιχείο της ανάλυσης του Suchman είναι η προσπάθειά του να δώσει δυναμική σε αυτούς τους άξονες εισάγοντας τον χρονικό παράγοντα, με δύο διαστάσεις: το προσωρινό και το συνεχές. Επιπλέον προσθέτει δύο παράγοντες που έχουν να κάνουν με μια οργάνωση: την οργανωσιακή οντότητα και την οργανωσιακή δράση. Τελικά εκείνο που προκύπτει με τα τρία είδη νομιμότητας, τους δύο χρονικούς άξονες και τους δύο παράγοντες είναι μια τυπολογία με δώδεκα διακριτούς τύπους, όπου:

α) η ηθική νομιμότητα περιλαμβάνει τις συνέπειες, τις διαδικασίες, τα πρόσωπα και τις δομές,

β) η πραγματιστική περιλαμβάνει την ανταλλαγή, την επιρροή, τον χαρακτήρα και το συμφέρον,

γ) η γνωσιακή περιλαμβάνει την προβλεψιμότητα, την αληθοφάνεια, το αναπόφευκτο και τη μονιμότητα.

Προσπαθώντας να συνθέσουμε τα προηγούμενα φαίνεται ότι η θεσμική προσέγγιση έχει ως εφάλτήριο τη γνωσιακή νομιμότητα, ενώ η στρατηγική την πραγματιστική, αν και ο Palazzo & Scherer (2006) υποστηρίζουν ότι, παρόλο που σε αυτές τις προσεγγίσεις σε πρώτο πλάνο είναι οι οργανώσεις, αυτές δεν λειτουργούν εν κενώ στο βαθμό που γίνεται παραδεκτό ότι αυτές ενυπάρχουν σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από σειρά ηθικών νόμων και κανόνων με αξιοσημείωτη συνοχή και σταθερότητα. Το προηγούμενο φαίνεται να υπονομεύεται, αφενός, από τη διαδικασία εξατομίκευσης της κοινωνίας, αφετέρου, από τη διείδυση των εξειδικευμένων συμφερόντων των ποικίλων ενδιαφερομένων (stakeholders). Η διάβρωση αυτή αφορά πρωτίστως συλλογικές αξίες και γενικούς ηθικούς κανόνες και παραπέμπει στη κανονιστική διάσταση της θεσμικής νομιμότητας.

Σε αυτό, πρέπει να προστεθεί η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης που θέτει τις δικές της προτεραιότητες και ασκεί πιέσεις τόσο στα επιμέρους εθνικά περιβάλλοντα, όσο και στις οργανώσεις τους (Castelló και Lozano 2011:4). Επιπρόσθετα, οι προτεραιότητες αυτές είναι αμφίβολο αν βρίσκονται σε αρμονία με τις προτεραιότητες του εθνικού περιβάλλοντος, τόσο σε επίπεδο ατόμων, όσο και σε επίπεδο ενδιαφερομένων. Οι Castelló και Lozano (2011) διαβλέποντας το πρόβλημα, αφενός,

της διάβρωσης της θεσμικής νομιμότητας, αφετέρου, την πρόσκαιρη και εργαλειακή φύση της στρατηγικής νομιμότητας, προτείνουν μια νέα μορφή νομιμότητας, την ηθική νομιμότητα. Απώτερος στόχος θα ήταν η βελτίωση της ποιότητας Λόγου (discursive quality) που αναπτύσσεται μεταξύ της οργάνωσης και των ενδιαφερομένων για αυτή (stakeholders).

Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται και πάλι η σημασία της εμπιστοσύνης (trust), η οποία λόγω της παγκοσμιοποίησης μοιάζει να τίθεται σε διαφορετικό πλαίσιο διαπραγμάτευσης. Οι Mayer et al (1995:712) την ορίζουν ως “the willingness of a party to be vulnerable to the actions of another party based on the expectation that the other will perform a particular action important to the trustor, irrespective of the ability to monitor or control that the other party”.

Αν λοιπόν οι δύο ομάδες είναι, από τη μία, μια οργάνωση, κι από την άλλη, το κοινό της, το επίπεδο εμπιστοσύνης του κοινού της προσδίδει μεγαλύτερη ή μικρότερη νομιμότητα στην οργάνωση. Η εμπιστοσύνη δεν είναι έμφυτη σε μια σχέση στο βαθμό που κατασκευάζεται. Βασικοί παράγοντες σε αυτή την κατασκευή είναι η συνέπεια λόγου (trustworthiness) και η αποτελεσματικότητα δράσης της οργάνωσης γεγονός που καταδεικνύει ότι η εν λόγω οργάνωση εκτελεί την αποστολή της (εξ ου και η αναβάθμιση της σημασίας των στρατηγικών επιλογών και του λόγου της). Οι Washington & Zajac (2005:285) υποστηρίζουν ότι η σύνδεση εμπιστοσύνης και νομιμότητα οδηγεί στην κοινωνική αποδοχή της οργάνωσης.

Δεδομένης της σημασίας της νομιμότητας για μια οργάνωση, ο Suchman (1995:587-593) προτείνει τρεις στρατηγικές νομιμοποίησης για μια οργάνωση.

- Συμμόρφωση στο περιβάλλον: μια οργάνωση τείνει να εναρμονιστεί με το θεσμικό της περιβάλλον.
- Επιλογή περιβάλλοντος: μια οργάνωση επιλέγει να προσαρμοστεί στις ανάγκες ενός μη απαιτητικού (για αυτήν) κοινού
- Χειραγώγηση περιβάλλοντος: μια οργάνωση, όταν δεν μένει ικανοποιημένη από τις δύο προηγούμενες στρατηγικές, προσπαθεί να δημιουργήσει μια δική της αφήγηση για την πραγματικότητα.

Οι Sillince και Brown (2009:1830) προτείνουν μια τέταρτη στρατηγική, εκείνη των πολλαπλών ταυτοτήτων με στόχο την ικανοποίηση των πολλαπλών ακροατηρίων τους. Σε περίπτωση που δεν το πετυχαίνουν, τότε δημιουργείται ένα έλλειμμα νομιμότητας, στοιχείο που αφήνει τρωτή την οργάνωση σε κριτικές και αμφισβήτηση (Meyer και Rowan 1977).

Νωρίτερα, οι DiMaggio και Powell (1983) είχαν προτείνει και μια άλλη στρατηγική εκείνου του «σομορφισμού». Με άλλα λόγια, οι οργανώσεις, προκειμένου να αποφύγουν την κριτική και την αμφισβήτηση, τείνουν να αναπαράγουν πρακτικές άλλων οργανώσεων που θεωρούνται αποδεκτές και επιτυχημένες.

Καταληκτικά, στο κείμενό μας θα χρησιμοποιήσουμε την «κανονιστική νομιμότητα» του Scott και την «πραγματιστική νομιμότητα» του Suchman στην προσπάθεια ανάλυσης της ελληνικής πραγματικότητας, αφού όμως πρώτα σκιαγραφήσουμε αυτή την πραγματικότητα.

Τοποθετώντας τη συζήτηση για τη νομιμότητα στο ελληνικό συγκείμενο

Η συζήτηση περί νομιμότητας γενικότερα στο ελληνικό συγκείμενο φαίνεται εγκλωβισμένη σε προσεγγίσεις που αφορούν την κεντρική εξουσία και τη νομιμότητα του πολιτικού συστήματος.

Δεν είναι τυχαίο, και θα μπορούσε κάποιος πολύ εύκολα να διακρίνει εδώ τα υπαρκτά ακόμα σημάδια του εμφυλίου πολέμου, αλλά και της βαθμιαίας κυριάρχησης στην Αριστερά συγκεκριμένων συλλογικοτήτων και τρόπων σκέψης μετά την μεταπολίτευση. Όμως αυτό θα ήταν μονόπλευρο στο βαθμό που την ίδια προσέγγιση φαίνεται σταδιακά να υιοθετεί κατά τρόπο παράδοξο και η Δεξιά, με πλέον εμφανές παράδειγμα την αντιπολιτευτική τακτική που υιοθέτησε η Ν.Δ. ως αξιωματική αντιπολίτευση το διάστημα 2009-2011¹.

Εγκλωβισμένη η συζήτηση σε αυτό το αδιέξοδο, εντέλει, επίπεδο φαίνεται να έχει δύο συνέπειες. Πρώτον, τη συντήρηση διχαστικών εκδοχών θεώρησης της πραγματικότητας και την εν δυνάμει τεχνητή συμπίεση της κοινωνικής πραγματικότητας σε δύο ακραίους πόλους με συμπιεσμένο κάθε κοινό στοιχείο ή περιθώριο συνεννόησης. Δεύτερον, την περιθωριοποίηση της σημασίας της οργάνωσης, της λειτουργίας και της παραγωγής έργου των θεσμών, καθώς αυτοί μεταβάλλονται σε εξαρτημένες μεταβλητές της κεντρικής μετωπικής σύγκρουσης.

Απόρροια του προηγούμενου είναι και η περιορισμένη παραγωγή γνώσης αναφορικά με τους θεσμούς και τα δρώντα υποκείμενα που τους αποτελούν (Καβασακάλης 2011). Για παράδειγμα, η μετατροπή του Πανεπιστημίου σε αντικείμενο έρευνας καθίσταται

---

¹ Απόρροια της οποίας ήταν και η μετέπειτα διάσπασή της με τη δημιουργία ενός κόμματος στα δεξιά της με έντονα λαϊκιστικά χαρακτηριστικά.

δευτερεύουσας σημασίας από τη στιγμή που η κεντρική εξουσία δεν είναι νομιμοποιημένη και το πολιτικό σύστημα τελεί υπό αμφισβήτηση.

Το τελευταίο συνδέεται επίσης με τον υπερ-εθνικό χώρο όπου συντελούνται διεργασίες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ακόμα και «επαναστατικού» χαρακτήρα, στο βαθμό που θέτουν σε αμφισβήτηση τη νεωτερική συγκρότηση των ανθρώπινων κοινωνιών, της υπέρτατης εξουσίας τους και κατά συνέπεια και του τρόπου συγκρότησης του κοινωνικού υποκειμένου, έτσι όπως δημιουργήθηκαν τους τελευταίους δύο αιώνες (Stamelos και Vassilopoulos 2014). Αν όσα υποστηρίχθηκαν παραπάνω έχουν πτυχές αλήθειας, τότε η εσωστρέφεια και περιδίνηση της ελληνικής πραγματικότητας γύρω από ένα μακρινό παρελθόν, μόνο καλές προοπτικές δεν της προσιωνίζει.

Το ελληνικό πανεπιστήμιο και η συγκρότηση της νομιμότητάς του

Τι μας λέει η προηγούμενη διερεύνηση της έννοιας της νομιμότητας για τη νομιμότητα του ελληνικού πανεπιστημίου; Καταρχάς αν η νομιμότητα δείχνει τη σχέση της οργάνωσης με το περιβάλλον της, τότε πρέπει κανείς να παραδεχθεί ότι η γενικότερη αμφισβήτηση του πολιτικού συστήματος και της υπέρτατης εξουσίας της κοινωνίας δημιουργεί ένα εξαιρετικά επισφαλές και ασταθές πλαίσιο λειτουργίας. Η ένταση της αμφισβήτησης του πολιτικού συστήματος δεν μπορεί παρά να διαπερνά τις οργανώσεις του συστήματος συνεπώς και τα πανεπιστήμια.

Μέσα σε αυτό το ασταθές περιβάλλον το δημόσιο ελληνικό Πανεπιστήμιο προσπάθησε και προσπαθεί να «κατασκευάσει» την κοινωνική του νομιμότητα. Αν αρχή του τελευταίου ιστορικού κύκλου θεωρήσει κανείς τη Μεταπολίτευση (1974), τότε η

νομιμότητά του φαίνεται να εμπεριέχει δύο ισχυρές διαστάσεις: την κανονιστική και την πραγματιστική.

Η πρώτη (κανονιστική) παραπέμπει στο ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης στην αντίδραση εναντίον της δικτατορίας των συνταγματαρχών (φοιτητικές εξεγέρσεις της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πολυτεχνείου της Αθήνας) και τον ισχυρό συμβολισμό του «πανεπιστημίου» ως υπερασπιστή της ελευθερίας του «λαού» και πηγή αμφισβήτησης της καθεστηκυίας τάξης. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι εδώ ο «λαός» αντιδιαστέλλεται προς την κοινωνία δηλαδή την οργανωμένη πολιτικά κοινωνία και τον τρόπο οργάνωσης της εξουσίας, με άλλα λόγια το κράτος. Μάλιστα, αυτός ο «λαός» είναι πλέον ένας, αδιαίρετος και αδιαφοροποίητος και δρα πάντα συλλογικά ως *όλον σώμα* χωρίς εσωτερικές αντιφάσεις ή αντικρουόμενα συμφέροντα. Περαιτέρω, αυτή η θεώρηση στη συμβολική αναπαράστασή της και τη καλλιτεχνική της έκφραση (μείζον στοιχείο της προηγούμενης κατασκευής) μεταπλάθεται σε σώμα Χριστού/λαού και έρχεται να ενώσει και να διαπλέξει παράδοξα μια υλιστικής και διαλεκτικής φύσης θεώρηση της ιστορίας με μια θρησκευτικότητα χαρακτηριζόμενη από ένα κλειστό σύστημα νοηματοδότησης της ανθρώπινης εμπειρίας που είναι παγιωμένο σε δογματική πίστη.

Η δεύτερη νομιμότητα (πραγματιστική), παραπέμπει στην πρακτική αξία του πανεπιστημιακού πτυχίου, ως μέσου κοινωνικής και επαγγελματικής ανόδου, υπέρτατο ιδανικό ενός μεγάλου «λαϊκού» φάσματος του πληθυσμού. Το σημαντικό εδώ είναι να καταλάβει κανείς, αφενός, την τεκμηρίωσή της, αφετέρου, την υλοποίησή της.

Η τεκμηρίωση συνδέεται άμεσα με την κανονιστική νομιμοποίηση, και τον τρόπο συγκρότησής της. Ως τη δεκαετία του '70, η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση ήταν

περιορισμένη. Αυτό ευνοούσε τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα που είχαν την ευχέρεια της αντιμετώπισης του κόστους προετοιμασίας των εισαγωγικών εξετάσεων. Επιπλέον, σε περίπτωση αποτυχίας, διέθεταν ως εναλλακτική λύση τη φυγή στο εξωτερικό. Αυτό δεν αποτελεί βέβαια ελληνική ιδιαιτερότητα. Η ελληνική ιδιαιτερότητα έγκειται στο ότι η γνωστή κοινωνική ανισότητα επιβαρυνόταν από τους αποκλεισμούς και τις διώξεις που επέβαλε το κράτος και οι θεσμοί του σε εκείνους που τους θεωρούσε ως «εσωτερικούς εχθρούς», απόρροια του εμφυλίου πολέμου και της μεταγενέστερης δικτατορίας. Συνεπώς, ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός, που ούτως ή άλλως εμπεριέχει την κοινωνική ανισότητα, συνδεόταν άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό που βασιζόταν στη δίωξη των πολιτικών ιδεών ενός τμήματος του ελληνικού πληθυσμού. Κατά τη Μεταπολίτευση λοιπόν, το αίτημα για ισότητα όλων ανεξαιρέτως των πολιτών μπροστά στο κράτος και τους θεσμούς του μεταπλάστηκε, στην περίπτωση του πανεπιστημίου, σε αίτημα για «εκδημοκρατισμό» του. Το αίτημα αυτό είχε ευρύτατη κοινωνική αποδοχή και λόγω των ιστορικών περιστάσεων το ίδιο το πανεπιστήμιο πρωτοστάτησε στην υλοποίηση του αιτήματος στο βαθμό που ήταν ο «φυσικός» υπερασπιστής του «λαού» και των δικαιωμάτων του (Κυπριανός 2006).

Όσον αφορά την υλοποίηση του αιτήματος, αυτή περιελάμβανε δύο πτυχές. Η πρώτη αφορούσε τις πανεπιστημιακές σπουδές και η δεύτερη την εργασιακή ένταξη.

Η πρώτη, μετέπλασε το αίτημα για «εκδημοκρατισμό» σε αίτημα για «διευρυμένη πρόσβαση». Το αίτημα αυτό ήταν πρωτίστως πολιτικό, ενώ η τεχνοκρατική του πλευρά περιθωριοποιήθηκε, ειδικά η σύνδεση με την αγορά εργασίας. Πράγματι, η ατζέντα και ο λόγος της πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση επικεντρώθηκαν κατά προτεραιότητα στη διευρυμένη πρόσβαση και την υλοποίησή της. Τα αποτελέσματα πρέπει να θεωρηθούν εντυπωσιακά, σε πρώτη ανάγνωση, στο βαθμό που ενώ στα τέλη

του '70, οι επιτυγχόντες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ και ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ) ήταν λιγότεροι από 1 στους 4 υποψηφίους, σήμερα κυμαίνονται κοντά στο 80%. Τέλος, ας σημειωθεί και εδώ, η έντονη παρουσία της κανονιστικής νομιμοποίησης, κατά την οποία το Πανεπιστήμιο διεκδίκησε και πέτυχε για τον «λαό» την ανώτατη μόρφωσή του.

Η δεύτερη πτυχή αφορούσε την εξαργύρωση του πτυχίου σε κοινωνικό και επαγγελματικό αποτέλεσμα (πραγματιστική νομιμότητα). Το πρώτο φαίνεται να έχει να κάνει με ευρύτερες αλλαγές στον τρόπο ζωής και την κυριάρχηση έντονων καταναλωτικών προτύπων. Το δεύτερο, η επαγγελματική αποκατάσταση, συνδέθηκε άμεσα με τις αθρόες προσλήψεις στο δημόσιο τομέα, ιδίως τη δεκαετία του '80. Οι προσλήψεις αυτές ήταν πρωτίστως πολιτικές και δεν είχαν απαραίτητως σχέση με τις υπάρχουσες ανάγκες για προσωπικό ή για αυστηρή περιγραφή του εργασιακού προφίλ (job profile). Το σημαντικό και εδώ είναι η εργαλειακή μετάπλαση των σπουδών σε σίγουρη εργασία, δομικό στοιχείο της πραγματιστικής νομιμοποίησης που έκανε έτσι πραγματικότητα την κοινωνική κινητικότητα και την ενσωμάτωση (και) των πρώην αποκλεισμένων από τις δομές του κράτους. Κλείνοντας, ας σημειωθεί το ισχυρό δέσιμο μεταξύ κανονιστικής και πραγματιστικής νομιμοποίησης που εξέθρεψε το μύθο του πανεπιστημίου στην ελληνική κοινωνία.

Παράλληλα, και σε ένα άλλο επίπεδο, η διασφάλιση του περάσματος από τις σπουδές στην εργασία συντελούταν με τη διαμεσολάβηση κομματικών και συνδικαλιστικών ηγεσιών που στο όνομα της δημοκρατίας ανέπτυσαν ένα εκτεταμένο και δαιδαλώδες σύστημα διαπλεκόμενων σχέσεων μεταξύ κομμάτων, οργανισμών του δημοσίου τομέα και πανεπιστημιακής διοίκησης και λειτουργίας. Το εντυπωσιακό σε αυτή την περιγραφή είναι η, στο όνομα της δημοκρατίας ή του εκδημοκρατισμού, διαίωση

βασικών χαρακτηριστικών τόσο του κράτους όσο και των πανεπιστημίων. Πράγματι, για το μεν κράτος, διαιωνίστηκε η πελατειακή σχέση μεταξύ κομμάτων και πολιτών, για το δε πανεπιστήμιο, η παραδοσιακή αποστολή του που δεν ήταν άλλη από την παραγωγή δημόσιων υπαλλήλων (ή ελεύθερων επαγγελματιών με κύριο, αν όχι αποκλειστικό πελάτη, το κράτος). Εδώ, ας προστεθεί η σημασία των «κλειστών επαγγελμάτων» για την κοινωνική αναπαραγωγή ενός ιδιωτικού τομέα καχεκτικού και ελάχιστα δυναμικού.

Το αποτέλεσμα που μας ενδιαφέρει πρωτίστως ήταν η ισχυρή κοινωνική νομιμότητα του πανεπιστημίου. Η νομιμότητα αυτή, κανονιστική και χρηστική (πραγματιστική), εξασφάλισε στο πανεπιστήμιο, εσωτερικά μεν, μεγάλη ελευθερία στο βαθμό που δεν υπήρχε πρακτικά καμία διαδικασία κοινωνικού ελέγχου, εξωτερικά δε, αυξημένα περιθώρια διεκδίκησης πόρων, γεγονός που μεταφράστηκε, εκτός των άλλων, σε δυναμική επέκταση του δικτύου των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα και παράλληλης μεγάλης αύξησης του αριθμού των πανεπιστημιακών.

Στο εσωτερικό του, από τη μια, μείζον ζήτημα αναδείχθηκε ο συστηματικός και αυστηρός έλεγχος της διασφάλισης των συμβόλων, των συμβολισμών και των μύθων του πανεπιστημίου, αφετέρου, ο εναγκαλισμός με το σύστημα ελέγχου του δημόσιου τομέα και της πρόσβασης σε αυτόν, δηλαδή τα κομματικά και συνδικαλιστικά επιτελεία (εναλλακτικά με τη διασφάλιση της κοινωνικής αναπαραγωγής των «κλειστών επαγγελμάτων»).

Η κρίση της νομιμότητας του ελληνικού πανεπιστημίου ή από την ευφορία στην αμφισβήτηση

Τα πράγματα αρχίζουν να μεταβάλλονται σταδιακά από τη δεκαετία του '90 για να φτάσουμε στη σημερινή γενικευμένη κρίση, της οποίας η πανεπιστημιακή είναι κρίση μέσα στη κρίση.

Η κρίση της κανονιστικής νομιμότητας του πανεπιστημίου

Η κρίση αυτή ξεκινά ως φυσική συνέπεια της διεύρυνσης της χρονικής απόστασης μεταξύ δικτατορίας και σήμερα. Με τη χρονική απόσταση που μεγαλώνει, ελαττώνεται η συλλογική ένταση των συναισθημάτων και της σχέσης με όσα συνέβησαν την περίοδο της δικτατορίας. Εξάλλου, συν τω χρόνω το κοινωνικό σώμα μεταβάλλεται αφού οι παλαιότερες γενιές αποχωρούν και οι νεότερες δεν έχουν τα σχετικά βιώματα.

Επιπλέον, για τις νεότερες γενιές, οι μεγαλύτεροι είναι το «σύστημα» το οποίο παρουσιάζεται όλο και περισσότερο διεφθαρμένο και προβληματικό (ειδικά σε περιόδους κρίσης όπως η τελευταία). Με άλλα λόγια, οι νεότερες γενιές θα μπορούσαν να ταυτιστούν περισσότερο με την υπόθεση Γρηγορόπουλου παρά με κάτι που έγινε «πολύ παλιά» και η μόνη ταύτιση που μπορεί να έχουν είναι ότι εκείνη η γενιά είναι αυτή που οδήγησε τη χώρα στην σημερινή κρίση!

Αυτή η φυσική φθορά της ιστορικής μνήμης, αλλά και οι συνολικότερες ιστορικές εξελίξεις, συνδέονται επίσης με τη φθορά των υποκειμένων (και των ιδεών τους) στην καθημερινότητα. Πράγματι, εκείνο που γίνεται αντιληπτό είναι η αναντιστοιχία μεταξύ εκφερόμενου λόγου και συμπεριφορών, πολύ περισσότερο που αυτές συνδέονται με ανθρώπους που πλέον βρίσκονται σε θέσεις επιρροής και ευθύνης. Μάλιστα, σε ό,τι αφορά το πανεπιστήμιο το πλέον ίσως αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι ενώ ο νόμος

έμβλημα της περιόδου, ο 1268/1982, επεδίωξε και πέτυχε την ανατροπή της προγενέστερης διάρθρωσης των σχέσεων εξουσίας εντός του πανεπιστημίου, το τελικό αποτέλεσμα δεν φαίνεται να δικαιώσει τις αρχικές προσδοκίες. Στην πραγματικότητα, είναι εντυπωσιακή η αναπαραγωγή στάσεων, θέσεων και ρόλων εντός του θεσμού από αυτούς που ήρθαν ως «καινούργιοι» με μόνη εξαίρεση την εκφορά λόγου που παρέπεμπε σε σύμβολα και εμβλήματα μιας αγωνιστικής περιόδου διεκδίκησης «κοινωνικής αλλαγής». Αυτό μας θυμίζει το αντίστοιχο συμπέρασμα του Renault που υποστηρίζει ότι οι ενδοπανεπιστημιακές σχέσεις αναπαράγονται μέσα στους αιώνες και συνεχίζουν να προσομοιάζουν σε εκείνες των απαρχών του πανεπιστημιακού θεσμού ως «πράγματος της εκκλησίας» και παρά τις «επαναστάσεις» του πανεπιστημίου ανά τους αιώνες (Renaut 2002). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η διαδεδομένη αντίληψη περί διαφθοράς εντός των πανεπιστημίων ουσιαστικά τονίζει την απόσταση μεταξύ εκφερομένου λόγου και στρατηγικών απορρόφησης κονδυλίων.

Τέλος, αλλά όχι το λιγότερο σημαντικό, φαίνεται ότι το αίτημα του «εκδημοκρατισμού» έφτασε στα όριά του και σε σειρά αδιεξόδων στο βαθμό που το κόστος προετοιμασίας για πρόσβαση δεν συμβαδίζει πλέον με τα αναμενόμενα κοινωνικά και εργασιακά οφέλη λόγω της υπερπληθώρας παραγωγής (ή εν δυνάμει παραγωγής) πτυχιούχων. Πρόκειται για ένα μπλοκάρισμα που επαναφέρει μια αίσθηση «κοινωνικής αδικίας» και «κοινωνικής ματαίωσης» που διογκώνει την κοινωνική ανικανοποίηση ακόμα κι όταν οι οικογενειακές στρατηγικές είναι προδήλως ανορθολογικές. Όμως σε αυτά θα επανέλθουμε στη συνέχεια.

Η κρίση της πραγματιστικής νομιμότητας

Η κρίση της πραγματιστικής νομιμότητας εμφανίστηκε σταδιακά από τα μέσα του '90 και αφορούσε τις δύο πτυχές της (πρόσβαση και επαγγελματική αποκατάσταση). Ουσιαστικά πρόκειται για την ανάδειξη των αδιεξόδων του αιτήματος για «εκδημοκρατισμό».

I. Ως προς την πρόσβαση

Πράγματι, η διεύρυνση της πρόσβασης, ήταν τέτοια που δεν ανταποκρινόταν στις διαρρυθμίσεις της ελληνικής οικονομικής πραγματικότητας. Βέβαια, η διεύρυνση δεν στόχευε σε αυτήν, γι' αυτό και ονομαζόταν «εκδημοκρατισμός», τουλάχιστον ως τα μέσα του '90. Όμως, συν τω χρόνω και με την εμπέδωση της Δημοκρατίας, γίνονταν αντιληπτά προβλήματα πρακτικής φύσης που αφορούσαν τόσο το κόστος της προετοιμασίας για την εισαγωγή όσο και το πρόγραμμα σπουδών εισαγωγής ή τον τόπο φοίτησης.

Πράγματι, η κοινή παραδοχή ότι η εισαγωγή² εξαρτάται πρωτίστως, αν όχι αποκλειστικά, από την προετοιμασία εκτός σχολικού δικτύου (φροντιστήρια και/ή ιδιαίτερα μαθήματα), από τη μια, αύξανε τη ζήτηση (και το κόστος) των εξωσχολικών υπηρεσιών, από την άλλη, διαμόρφωνε πολλαπλών ταχυτήτων και ποιοτήτων «προετοιμασίες για τις εισαγωγικές εξετάσεις» στη βάση της διαφορετικής οικονομικής ισχύος των οικογενειών των μαθητών. Γεγονός που επανέφερε την αίσθηση της κοινωνικής αδικίας μπροστά στις σπουδές. Αίσθημα που διογκωνόταν από τη ρέουσα πραγματικότητα όπου εν ενεργεία εκπαιδευτικοί, και παρά τις αντίθετες προβλέψεις του

---

² Στην Ελλάδα, η πρόσβαση εξακολουθεί να γίνεται μονοδιάστατα με πανελλήνιες εξετάσεις μετά το Λύκειο.

Νόμου, συμμετείχαν (και συμμετέχουν) ενεργά σε αυτή τη γκρίζα οικονομική δραστηριότητα «της προετοιμασίας» με μεγάλα αφορολόγητα οικονομικά οφέλη (Παπακωνσταντίνου 2002:107, Σιάνου-Κυργίου 2005: 119-130)³. Ας σημειωθεί εδώ κι ένα μη εμφανές αλλά κρίσιμο στοιχείο, που αφορά την κανονιστική συγκρότηση της κοινωνικής διαρρύθμισης και των σχέσεων της με την εκπαίδευση: πολλές φορές οι εμπλεκόμενοι με τις παράνομες εξωσχολικές ιδιωτικές υπηρεσίες κινούνταν στο δημόσιο χώρο ως εκφραστές αξιών, αρχών και συμβόλων που παρέπεμπαν στον αγώνα για τη Δημοκρατία και τον εκδημοκρατισμό. Στοιχείο που, αν και μη μετρήσιμο, υπήρξε καθοριστικό για τη διάβρωση των όρων συγκρότησης της κανονιστικής νομιμοποίησης.

Από την άλλη, η διεύρυνση, που ήταν τέτοιας ορμής που κάποιος να αναρωτιέται γιατί διατηρούνται ακόμα οι εισαγωγικές εξετάσεις (τουλάχιστον, ως καθολικό γεγονός για την εισαγωγή), μετέλλαξε το αίτημα για εκδημοκρατισμό σε αίτημα για σπουδές σε συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών και σε συγκεκριμένη πόλη.

Το πρώτο, δηλαδή το συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών, συνδέεται με μια σημαντική μετακίνηση στα κίνητρα των υποψηφίων και των οικογενειών τους στην επιλογή των πανεπιστημιακών σπουδών, από κοινωνικά και προσωπικά σε έντονα επαγγελματικά. Το καταρχάς παράδοξο είναι όμως ότι η πρόταξη των προοπτικών επαγγελματικής αποκατάστασης δεν συνδέθηκε με τα νέα προγράμματα σπουδών που δημιουργήθηκαν, αλλά οδήγησε σε μια συντηρητικοποίηση της επιλογής των υποψηφίων. Πράγματι, αυτοί στράφηκαν ακόμα περισσότερο προς παραδοσιακά προγράμματα σπουδών που

---

³ Σύμφωνα με μια πρόσφατη έρευνα το κόστος για την προετοιμασία για τις εισαγωγικές εξετάσεις στην ανώτατη εκπαίδευση καθ' όλη τη διάρκεια των δευτεροβάθμιων σπουδών ανερχόταν στα 14.000 ευρώ (Λακασάς 2014).

οδηγούσαν σε παγιωμένες επαγγελματικές προοπτικές με πλήρως καθορισμένα εργασιακά δικαιώματα αλλά και έντονα υπερκαλυμμένες ανάγκες (γιατροί, μηχανικοί, νομικοί, σώματα ασφαλείας, εκπαιδευτικοί). Από εδώ εκκινεί η συζήτηση, αφενός για το ρόλο του δημόσιου τομέα, αφετέρου, για τα «κλειστά επαγγέλματα» που λειτουργώντας ως προστατευόμενοι επαγγελματικοί τομείς αναλαμβάνουν στην πράξη το ρόλο μηχανισμού κοινωνικής αναπαραγωγής, Στοιχείο που περιορίζει δραστικά την όποια κοινωνική κινητικότητα που διασφαλίζεται μέσω της διευρυμένης πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Μονιούκας 2011).

Αντίθετα, τα νέα προγράμματα σπουδών που βασίστηκαν, αφενός, στη διεπιστημονικότητα, αφετέρου, σε τομείς επαγγελματικής δραστηριότητας αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία και πολλά από αυτά έμειναν στα αζήτητα. Τα προβλήματα υλικοτεχνικής υποδομής των νέων ιδρυμάτων και/ή τμημάτων, η ελλιπής στελέχωσή τους, η έλλειψη κατοχυρωμένων επαγγελματικών δικαιωμάτων, η ανυπαρξία μιας δυναμικής αγοράς εργασίας, η περιορισμένη ανάπτυξη καινοτόμων τομέων επαγγελματικής δραστηριότητας σε συνδυασμό με το κόστος προετοιμασίας των υποψηφίων και του κόστους σπουδών είναι μερικοί λόγοι της αποτυχίας κοινωνικής εμπέδωσης των νέων προγραμμάτων σπουδών.

Το δεύτερο, δηλαδή η συγκεκριμένη πόλη σπουδών, συνδέεται, από τη μια, με την ανάγκη περιορισμού του κόστους των σπουδών (λόγω της μακράς διάρκειάς τους, 4 ετών και άνω, σε συνδυασμό με την παραδοσιακή μορφή οργάνωσής τους) και των περιορισμένων κοινωνικών παροχών στήριξης των σπουδών, από την άλλη, με την εκτίμηση των περιορισμένων επαγγελματικών προοπτικών αλλά και του κύρους σπουδών και ιδρυμάτων.

Ο συνδυασμός των δύο προηγούμενων οδήγησε στην απόρριψη από τους ενδιαφερόμενους σειράς περιφερειακών ιδρυμάτων και προγραμμάτων σπουδών. Μάλιστα, η τεκμηρίωση της απόρριψης στηρίχθηκε σε επιχειρήματα που προτάσσουν την κοινωνική αδικία και την προσπάθεια κοροϊδίας του «λαού» από τους κυβερνώντες. Εδώ, αναδεικνύεται ίσως μια αντίφαση στην πολιτική που ακολουθήθηκε: από τη μια, μια έντονη περιφερειακή ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης ακόμα και σε επίπεδο μικρών πόλεων ανά την Ελλάδα, που χρηματοδοτήθηκε από Κοινοτικά κονδύλια, κι από την άλλη, μια υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού πρωτίστως στην περιοχή της Αθήνας και δευτερευόντως της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας.

II. Ως προς την επαγγελματική αποκατάσταση

Η δεύτερη πτυχή της πραγματιστικής νομιμοποίησης αφορούσε την εργασιακή αποκατάσταση. Αυτή όπως είδαμε ήδη αρχίζει να παίζει καθοριστικό ρόλο τόσο στην επιλογή όσο και στην ολοκλήρωση των σπουδών. Όμως ποιά αγορά εργασίας έχουν να αντιμετωπίσουν οι νέοι Έλληνες; Στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια σκιαγράφησης της.

Για το 2010, το ποσοστό απασχόλησης της ηλικιακής ομάδας 20-64 ανά επίπεδο εκπαίδευσης ήταν http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report10/report_en.pdf:

- μικρότερο της δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης: 58,5% (EE27: 53,8%),
- δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική: 61,3% (EE27: 70,4%),
- ανώτατη εκπαίδευση: 78% (EE27: 82,1%).

Αν και φαίνεται ότι το επίπεδο εκπαίδευσης σχετίζεται ευθέως με την απασχόληση, η Ελλάδα μοιάζει να έχει μια ιδιαιτερότητα. Έχει την 6^η υψηλότερη απασχόληση των

λιγότερο εκπαιδευμένων πολιτών της, στο σύνολο των ΕΕ27, αλλά μόλις την 26^η και 23^η αντίστοιχα για τους αποφοίτους δευτεροβάθμιας και ανώτατης εκπαίδευσης

Η απασχόληση σχετίζεται επιπλέον με τις απολαβές. Το 2010, δηλαδή πριν τη μεγάλη κρίση, στην Ελλάδα κέρδιζε κανείς ανά επίπεδο σπουδών:

- μικρότερο της δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης: 9.700 ευρώ (ΕΕ27: 12.700),
- δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική: 11.800 ευρώ (ΕΕ27: 14.700),
- ανώτατη εκπαίδευση: 17.600 ευρώ (ΕΕ27: 21.700).

Με τα συγκεκριμένα στοιχεία η Ελλάδα βρίσκεται στην 16^η, 17^η και 15^η θέση αντίστοιχα μεταξύ 27 κρατών-μελών (ό.π. 76).

Συνεχίζοντας, η απασχόληση και οι αμοιβές μπορούν να γίνουν κατανοητές με βάση την πρωμότητα των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης. Η Ελλάδα εντάσσεται στην τελευταία κατηγορία κρατών με τη μικρότερη πρωμότητα (20-30%). Οι υπόλοιπες κατηγορίες πρωμότητας ήταν: 30-40%, 40-50% και πάνω από 70% (ό.π..77).

Θα δούμε στη συνέχεια τη σχέση επιπέδου εκπαίδευσης και ανεργίας. Ας σημειωθεί ότι τα στοιχεία που θα παρουσιαστούν φτάνουν ως το 2010. Με άλλα λόγια εμπεριέχουν μόνο την αρχή της οικονομικής κρίσης. Ενδεικτικά, με τα τελευταία δεδομένα της στατιστικής υπηρεσίας, η επίσημη ανεργία έφτασε το 27% το Νοέμβριο του 2012, ενώ εκείνη των νέων έως 24 ετών ξεπέρασε το 60% (61,7%!). Συνεπώς, μιλάμε για μια άλλη πραγματικότητα. Ποιά όμως ήταν η εικόνα πριν την κρίση;

Η ανεργία ανά επίπεδο σπουδών στις ηλικίες 20-34 για το διάστημα 2006-2010, για την Ελλάδα ήταν

<http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf>):

- υψηλό επίπεδο σπουδών (ISCED 5-6), 15,2%,
- μεσαίο επίπεδο σπουδών (ISCED 3-4), 14,8%,
- χαμηλό επίπεδο σπουδών (ISCED 0-2), 13,8%.

Τα ποσοστά της Ελλάδας στα τρία επίπεδα σπουδών ήταν:

- υψηλό επίπεδο: 5^η υψηλότερη θέση σε σύνολο 39 ευρωπαϊκών χωρών,
- μεσαίο επίπεδο: 5^η υψηλότερη θέση σε σύνολο 39 ευρωπαϊκών χωρών,
- χαμηλό επίπεδο: 28^η υψηλότερη θέση (μαζί με την Ιταλία) σε σύνολο 39 ευρωπαϊκών χωρών (ό.π. 113).

Η Ελλάδα, λοιπόν, είχε τη μοναδική ιδιαιτερότητα μεταξύ 39 ευρωπαϊκών χωρών, τα ποσοστά ανεργίας να είναι αντιστρόφως ανάλογα του επιπέδου εκπαίδευσης: όσο μικρότερο ήταν το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο καλύτερα προστατευμένος ήταν κάποιος από την ανεργία!

Όσον αφορά τους μήνες που χρειάζονταν για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας ανά επίπεδο εκπαίδευσης, η Ελλάδα εμφάνιζε την κάτωθι εικόνα:

- υποχρεωτική εκπαίδευση: 15,1 μήνες,
- δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική εκπαίδευση: 13,9 μήνες,
- ανώτατη εκπαίδευση: 12,2 μήνες.

Η θέση της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό χώρο ήταν:

- υποχρεωτική εκπαίδευση: 5^η θέση (δηλαδή 5^η πιο αργή απορρόφηση) σε σύνολο 30 χωρών,
- δευτεροβάθμια μετα-υποχρεωτική εκπαίδευση: 30^η θέση (η αργότερη απορρόφηση) σε σύνολο 30 χωρών,

- τριτοβάθμια εκπαίδευση: 30^η θέση (η αργότερη απορρόφηση) σε σύνολο 30 χωρών (ό.π. 116).

Η πληροφορία εδώ συμπληρώνει την προηγούμενη. Φαίνεται ότι η Ελλάδα αντιμετώπιζε ένα μείζον και ιδιαίτερο πρόβλημα στην Ευρώπη μεταξύ εκπαιδευτικού επιπέδου και εισαγωγής στην αγορά εργασίας.

Στην πιο εξειδικευμένη πληροφορία που αφορά ειδικά την ανεργία των πτυχιούχων της ανώτατης εκπαίδευσης (2006-2010), της ηλικιακής ομάδας 20-34, η Ελλάδα έδινε τα εξής στοιχεία σχετικά με την πρώτη εργασία:

- 3 χρόνια ή και λιγότερο μετά την απόκτηση του πτυχίου: 28,9%,
- περισσότερο από 3 χρόνια από την απόκτηση του πτυχίου: 10%.

Με βάση αυτά τα στοιχεία, η Ελλάδα είχε την:

- 3^η πιο μακροχρόνια αναμονή μεταξύ 33 χωρών (με πρώτες την FYROM και τη Σερβία),
- 3^η πιο μακροχρόνια αναμονή μεταξύ 33 χωρών (με πρώτες την FYROM και τη Σερβία) (ό.π. 117).

Συνεπώς, από τα προηγούμενα φαίνεται το ιδιαίτερο πρόβλημα των αποφοίτων της ανώτατης εκπαίδευσης να απορροφηθούν από την αγορά εργασίας. Μάλιστα αυτό το πρόβλημα ήταν εντονότερο στις γυναίκες.

Αλλά ας δούμε, εκτός από τη μισθολογική διάσταση και το είδος των θέσεων εργασίας. Πράγματι, στο ζήτημα της κατανομής πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης (ISCED 5-6) ηλικίας 25-34 ετών και εργαζομένων ISCO 1 & 2 (νομοθετικό σώμα, ανώτεροι επίσημοι, μάνατζερ και επαγγελματίες), ISCO 3 (τεχνικοί και συνεργάτες επαγγελματιών), και ISCO 1,2,3, (2010), η Ελλάδα παρουσίαζε τα κάτωθι δεδομένα (ό.π. 122):

- ISCO 1&2: 45,7% (με άλλα λόγια λιγότεροι από τους μισούς είναι απόφοιτοι ανώτατης εκπαίδευσης),
- ISCO 3 : 24,3%,
- ISCO 1&2&3: 30, 1%.

Τα αντίστοιχα ποσοστά κατέτασσαν την Ελλάδα στον ευρωπαϊκό χώρο:

- ISCO 1&2: 31^η σε 38 χώρες,
- ISCO 3 : 13^η σε 38 χώρες,
- ISCO 1&2&3: 5^η σε 38 χώρες.

Τα στοιχεία αυτά προσθέτουν ένα ακόμα κομμάτι του πάζλ που δείχνει ότι η αγορά εργασίας όχι μόνο δεν είχε ανάγκη από τόσους αποφοίτους ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά επιπλέον ούτε τους συμπεριφερόταν φιλικά ως προς τη θέση εργασίας ή προς τις αποδοχές. Ας ξανασημειωθεί ότι αυτά τα στοιχεία αφορούν την εικόνα πριν την οικονομική κρίση.

Τελικά, το αποτέλεσμα της κρίσης νομιμότητας ως προς την επαγγελματική αποκατάσταση μπορεί να διαμορφώνεται από την εικόνα των συνθηκών της αγοράς εργασίας αλλά παράλληλα εκφράζεται και νωρίτερα ως παράταση και/ή εγκατάλειψη των σπουδών. Χαρακτηριστικά, το 2010, το ποσοστό των αποφοίτων ήταν μόλις 10,1% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού της χώρας (το χαμηλότερο στην ΕΕ των 27) (Παϊζης 2013:283).

**Μήπως η προσέγγιση μέσω της στρατηγικής νομιμοποίησης είναι
αναποτελεσματική και επικίνδυνη;**

Στην προηγούμενη ενότητα τεκμηριώθηκε η αποσταθεροποίηση της κανονιστικής και της πραγματιστικής νομιμότητας του ελληνικού πανεπιστημίου. Με άλλα λόγια αναδείχθηκε η διατάραξη της εμπιστοσύνης στη σχέση κοινωνίας-πανεπιστημίου που βασίστηκε σε μια μυθολογία που αναπτύχθηκε μέσα από τα ιστορικά βιώματα της ελληνικής κοινωνίας (κανονιστική νομιμοποίηση) και μεταπλάστηκε σε απτά αποτελέσματα (πραγματιστική νομιμοποίηση) μέσω διαρρυθμίσεων σε πολιτικό και εργασιακό επίπεδο.

Το πραγματιστικό ερώτημα θα ήταν λοιπόν: και τώρα αυτή η διατάραξη πώς αντιμετωπίζεται; Η πολιτική τάξη της χώρας επέλεξε να προτάξει τη σημασία της στρατηγικής νομιμοποίησης, δηλαδή να αντιμετωπίσει τη νομιμότητα ως έναν επιχειρησιακό πόρο που βασίζεται στην ανταγωνιστικότητα (εδώ, στο Λόγο περί αριστείας). Επειδή λοιπόν, στη στρατηγική νομιμοποίηση βασικό ρόλο παίζουν τα διευθυντικά στελέχη, οι τελευταίες νομοθετικές προσπάθειες προέταξαν την αλλαγή του τρόπου διοίκησης των πανεπιστημίων (νόμοι 4009 και 4076 του 2011). Η συγκεκριμένη όμως προσέγγιση, τουλάχιστον στην ελληνική περίπτωση, πάσχει σε δύο βασικά σημεία.

Πρώτον, προτάσσει τα πραγματιστικά αποτελέσματα της οργάνωσης: στην περίπτωσή μας, την εξυπηρέτηση των αναγκών της αγοράς εργασίας, η οποία αποδεικνύεται με την απορρόφηση των αποφοίτων της ανώτατης εκπαίδευσης. Όμως, η Ελλάδα, έφτασε στο σημείο να παράγει ελάχιστα. Συνεπώς, αυτό το μοντέλο θα μπορούσε να δουλέψει σε χώρες με μεγάλη και ισχυρή παραγωγική βάση αλλά όχι σε χώρες όπως η Ελλάδα. Στην ελληνική περίπτωση, εκείνο που θα μπορούσε ίσως κανείς να ζητήσει είναι το

πανεπιστήμιο να δημιουργήσει μια αγορά εργασίας, όχι όμως να εξυπηρετήσει μια ήδη υπάρχουσα. Όμως αυτό είναι μιας άλλης τάξεως πρόβλημα, ειδικά σε συνθήκες μαζικού πανεπιστημίου. Επιπλέον, αν προταχθεί η σχέση ανώτατης εκπαίδευσης-αγοράς εργασίας σε χώρες όπως η Ελλάδα (κι όχι μόνο) τότε ουσιαστικά τίθεται εμμέσως πλην σαφώς ένα αίτημα για δραστική μείωση των εισαγόμενων φοιτητών. Πόσο λογικό θα ήταν αυτό στην εποχή της διά βίου μάθησης και της κοινωνίας της γνώσης; Σε κάθε περίπτωση θα απέκλινε από τις σχετικές ευρωπαϊκές πολιτικές.

Δεύτερο, στο ήδη τεταμένο κλίμα μεταξύ κοινωνίας και πανεπιστημίου, η συγκεκριμένη προσέγγιση δημιουργεί ένα επιπλέον πρόβλημα στο εσωτερικό, αυτή τη φορά, της οργάνωσης. Πράγματι, στο όνομα της αποτελεσματικότητας ενίοτε καταργείται και σε κάθε περίπτωση περιορίζεται η δημοκρατία (Κλάδης 2012). Πέραν του κανονιστικού ερωτήματος «γιατί πρέπει η αποτελεσματικότητα να αντιπαρατεθεί με τη δημοκρατία;» ή «γιατί θεωρείται ότι η δημοκρατία είναι εμπόδιο της αποτελεσματικότητας;» υφίσταται ένα πραγματιστικό ερώτημα: μπορεί να είναι αποτελεσματικό ένα σύστημα διοίκησης χωρίς τη νομιμοποίηση των αποφάσεών του; Επιπλέον, στην περίπτωση της Ελλάδας, η συγκεκριμένη επιλογή είναι χαρακτηριστικό δείγμα των επιπλοκών άκριτης μεταφοράς διεθνών προτύπων σε τοπικό (εθνικό) πλαίσιο. Πράγματι, στο βαθμό που η αποτελεσματικότητα συνδέεται με την εξυπηρέτηση αναγκών της παραγωγικής διαδικασίας, η ανυπαρξία ή η καχεκτικότητα της παραγωγής καθιστά άνευ περιεχομένου τη συζήτηση περί αποτελεσματικότητας.

Κατά συνέπεια, η επιχειρούμενη μεταρρύθμιση της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης δεν φαίνεται να είναι ικανή να αντιμετωπίσει το ουσιώδες: την κρίση στη σχέση κοινωνίας-πανεπιστημίου.

Προς ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο: η ανάγκη για μια νέα ηθική νομιμοποίηση του πανεπιστημίου

Όπως μας δείχνουν οι θεωρητικές εργασίες πάνω στη στρατηγική νομιμοποίηση, υπάρχει ένας σοβαρός κίνδυνος σύγκρουσης της οργάνωσης με το περιβάλλον της στο μέτρο που, εκτός των άλλων, τα διευθυντικά στελέχη δείχνουν μια προτίμηση στην εργαλειακή χρήση των συμβόλων σε αντίθεση με το κοινό που έχει μια πιο ισχυρή ταύτιση μαζί τους (Ashforth και Gibbs 1990:180). Συνεπώς, σε μια ήδη διαταραγμένη σχέση κοινωνίας-θεσμού, η χρήση της στρατηγικής νομιμοποίησης είναι κάτι παραπάνω από παρακινδυνευμένη.

Χρειάζεται λοιπόν κάτι το διαφορετικό. Οι Castelló και Lozano (2011) προτείνουν μια νέα μορφή νομιμοποίησης που θα ήταν η ηθική νομιμοποίηση με στόχο όπως λένε τη βελτίωση της ποιότητας Λόγου (discursive quality) που αναπτύσσεται μεταξύ της οργάνωσης και των ενδιαφερομένων για αυτή (stakeholders).

Με άλλα λόγια, θα έπρεπε ίσως να αναπτυχθεί ένας νέος Λόγος που να εξηγεί στους ενδιαφερόμενους για ανώτατες σπουδές τι μπορούν να περιμένουν από τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, με καθορισμό υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια, τη συγκρότηση ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ κοινωνίας και πανεπιστημίου.

Ο Λόγος αυτό θα μπορούσε, με τα σημερινά δεδομένα τόσο τα πραγματιστικά όσο και τα κοινωνικά, να αναπτυχθεί γύρω από την έννοια της «κοινωνικής διάστασης» των πανεπιστημιακών σπουδών (Kladis 2003, 2006). Να εξηγηθεί με σαφήνεια το τι μπορεί και το τι δεν μπορεί να κάνει το πανεπιστήμιο και κάτω από ποιες προϋποθέσεις. Χρειάζεται λοιπόν επείγοντως να επανατοποθετηθεί σε πρώτο πλάνο το Πανεπιστήμιο

ως συλλογικό αγαθό και η γνώση ως εγγενής αξία. (κανονιστικό πρότυπο). Χρειάζεται επίσης να επαναπροσδιοριστεί η χρηστική αξία του πανεπιστημιακού πτυχίου σε σχέση με το κοινωνικό και οικονομικό του συγκείμενο (πραγματιστικό πρότυπο). Ας σημειωθεί ότι η «κοινωνική διάσταση», αν και περιθωριοποιημένη, ενυπάρχει ως έννοια σε μεγάλες υπερ-εθνικές διεργασίες, όπως η Διαδικασία της Μπολόνια, ενώ λόγω της οικονομικής κρίσης φαίνεται ότι θα αναδειχθεί σε κυρίαρχης σημασίας στο πλαίσιο των προτεραιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως το 2020.

Η κοινωνική διάσταση περιλαμβάνει τέσσερα επίπεδα: α) την πρόσβαση, β) τα προτεινόμενα προγράμματα σπουδών, γ) τις συνθήκες σπουδών, δ) τη σύνδεση με την κοινωνία και την εργασία.

Η πρόσβαση, αφορά τις προτεινόμενες διαφορετικές ευκαιρίες πρόσβασης πέρα από ηλικιακούς, χωρικούς, κοινωνικούς ή οικονομικούς αποκλεισμούς.

Τα προγράμματα σπουδών αφορούν τόσο τα είδη όσο και τους τύπους σπουδών, συμπεριλαμβανομένων των προϋποθέσεων και της ευελιξίας τους.

Οι συνθήκες σπουδών αφορούν την ανάπτυξη εκείνων των μηχανισμών στήριξης των σπουδών που θα λαμβάνουν υπόψη τους τις σύγχρονες ανάγκες των διαφορετικών κοινών που φοιτούν.

Τέλος, η σύνδεση με την κοινωνία και την εργασία σχετίζεται τόσο με τη διάχυση της παραγόμενης γνώσης στην κοινωνία όσο και με τη στήριξη της εργασιακής ένταξης των αποφοίτων.

Για να μπορέσουν να αναπτυχθούν όλα αυτά, τουλάχιστον στην ελληνική περίπτωση, χρειάζεται ένας αποσαφηνιστικός λόγος και η δημιουργία των προϋποθέσεων.

Ο πρώτος αφορά στη διαπραγμάτευση αντιφάσεων με τις οποίες η ελληνική (και όχι μόνο) κοινωνία έζησε μαζί τους για μια σειρά ετών. Θα αναφερθούμε σε δύο από αυτές. Πρώτον, το δίπολο «δημοκρατία - δικαίωμα επαγγελματικής αποκατάστασης». Αν η πρόσβαση (οι προσβάσεις...) στο πανεπιστήμιο είναι δικαίωμα κάθε ανθρώπου που την επιθυμεί, τότε είναι τουλάχιστον υποκριτικό, και σίγουρα ανέφικτο, να απαιτεί ο κάθε απόφοιτος να εργαστεί στον τομέα των σπουδών του. Περαιτέρω, θα ήταν εκτός πραγματικότητας να ζητά από το κράτος να του βρει μια σταθερή και σίγουρη εργασία ή να εκμεταλλεύεται την οικογενειακή του προέλευση για να διαιωνίζει κεκτημένα σε βάρος των υπολοίπων.

Δεύτερον, αν το πανεπιστήμιο δεν απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στις ηλικίες 18-24 και είναι ένας θεσμός διά βίου μάθησης για όλον τον πληθυσμό, τότε μετατρέπεται σε ένα τόσο γιγαντιαίο οργανισμό όπου το κράτος από μόνο του δεν είναι δυνατόν να το χρηματοδοτήσει (αν και αυτό δεν θα δικαιολογούσε την αποχώρησή του από τη χρηματοδότηση, όπως πολλοί μοιάζει να σκέφτονται). Από την άλλη, η πηγή χρηματοδότησης του πανεπιστημίου δεν μπορεί να είναι βασικά ή πρωτίστως οι φοιτητές, πολύ περισσότερο σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Εκτός κι αν κάποιος επιθυμεί την επιστροφή σε ένα πανεπιστήμιο της ελίτ. Παρ' όλα αυτά, οι φοιτητές θα μπορούσαν να συνεισφέρουν με στόχο την ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης των σπουδών μέσω ενός συστήματος ανταποδοτικότητας. Για παράδειγμα, το Πανεπιστήμιο Πατρών με 25.000 φοιτητές, αν εφαρμόζε ένα σύστημα συνεισφοράς των φοιτητών του με 1 ευρώ την ημέρα θα εξασφάλιζε πάνω από 9.000.000 ευρώ με τα οποία θα μπορούσε να μεταμορφώσει την καχεκτική σήμερα κοινωνική διάσταση (κοινωνικές παροχές) που προσφέρει στους φοιτητές του.

Κλείνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι μια κοινωνία που δεν έχει εμπιστοσύνη στους θεσμούς της είναι μια κοινωνία σε κρίση που πολλά μπορούν να συμβούν ανά πάσα στιγμή. Η εμπιστοσύνη μπορεί να υπάρξει ή να επαναπροσδιοριστεί μέσα από συγκεκριμένο, σαφή και τεκμηριωμένο Λόγο που να προτάσσει την επαναδιαπραγμάτευση της ηθικής νομιμότητας του θεσμού έναντι της κοινωνίας του. Σήμερα, και με δεδομένα τα προβλήματα της κρίσης, η έννοια της «κοινωνικής διάστασης» θα μπορούσε υπό προϋποθέσεις να βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση.

Βιβλιογραφία

- Aldrich, E. Howard and Fiol, C. Marlana. 1994. "Fools Rush In? The Institutional Context Of Industry Creation". *Academy of Management Review*. 19(4): 645-670.
- Ashforth, E. Blake and Gibbs, W. Barrie. 1990. "The double edge of organizational legitimation". *Organizational Science*. 1(2), 177-194.
- Bitektine, B. Alexandre. 2011. Toward a theory of social judgments or organizations: The case of legitimacy, reputation, and status. *Academy of Management Review*. 36(1): 151-179.
- Castelló, Itziar and Lozano, M. Josep. 2011. Searching for new forms of legitimacy through Corporate Responsibility Rhetoric. *Journal of Business Ethics*. (100): 11-29.
- Cerutti, Federico. 2011. The deeper roots of legitimacy and its future. *Review of international political economy*. 18(1): 121-130.
- DiMaggio, Paul and Powell, Walter. 1983. "The Iron-Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Field". *American Sociological Review*. 48: 147-160.

- Dowling, J. B. and Pfeffer, Jeffrey. 1975. «Organizational legitimacy: Social values and organizational behavior». *Pacific Sociological Review*. 18(1): 122-136.
- Καβασακάλης, Αγγελος. 2011. Η θεσμοθέτηση ενός συστήματος διασφάλισης ποιότητας στο ελληνικό Πανεπιστήμιο: Συγκρότηση δικτύων υπεράσπισης αντιλήψεων και αξιών στο υποσύστημα πολιτικής του Πανεπιστημίου». Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Kladis, Dionyssis. 2003. “The social dimension of the Bologna Process”. *Higher Education in Europe*. Vol. XXVIII. 3: 353-354.
- Kladis, Dionyssis. 2006. The social dimension of the Bologna Process: Principles and concepts, στο *Bologna Handbook, Supplement I*, editors EUA and RAABE Academic Publishers.
- Kladis, Dionyssis. 2012. Διοίκηση των πανεπιστημίων: Δημοκρατία ή /και αποτελεσματικότητα. *ACADEMIA*. 2 (1): 5-29.
- Κυπριανός, Παντελής. 2006. Πανεπιστήμιο, αγορά εργασίας και εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Στο Σωκράτης Κονιόρδος, κ.ά. (Επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα: εργασία, εκπαίδευση, οικογένεια, παρέκκλιση*. Αθήνα-Κομοτηνή, Α. Σάκκουλας. 265-297.
- Λακασάς, Απόστολος. 2014. “14.00 ευρώ το κόστος για το «εισιτήριο» στα ΑΕΙ/ΤΕΙ». *Καθημερινή*. 6/4/2014.
- Mayer, C. Roger Davis, James and Schoorman, David. 1995. “An integrative model of organizational trust”. *Academy of Management Review*. 20: 709-734.
- Maurer, G. John. 1971. *Readings in organizational theory: Open system Approaches*, New York, Random House.

- Meyer, W. John and Rowan, Brian. 1977. "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony". *American Journal of Sociology*. 83 (2): 340-363.
- Meyer, W. John and Scott, W. Richard. 1983. "Centralization and the Legitimacy Problems of Local Government". Meyer W. John and Scott W. Richard (Eds.), *Organizational environments: Ritual and rationality*, 199-215, Beverly Hills, CA: Sage.
- Μονιούκας, Φώτης. 2011. Μαθηματική μοντελοποίηση των εκπαιδευτικών προτιμήσεων των αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και η χρήση της ως βάση για τη λήψη αποφάσεων εκπαιδευτικής πολιτικής, Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Oliver, Christine. 1991. "Strategic responses to institutional processes". *Academy of Management Review*. 16:145-79.
- Παπακωνσταντίνου, Γιώργος. 2002. Προσφορά και ζήτηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Παϊζης, Νίκος. 2013. 2012-2013. Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης. Η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση (μέρος Α': το ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο αναφοράς (2001-2012)). Αθήνα: Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΓΣΕΕ.
- Palazzo, Guido and Scherer, G.Andreas. 2006. "Corporate legitimacy as deliberation: A communicative framework". *Journal of Business Ethics*. 61(1): 71-88.
- Powell, Walter and DiMaggio, Paul. 1991. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago, University of Chicago Press.
- Pfeffer, Jeffrey and Salancik, R.Gerald. 1978. *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. New York, Harper and Row.

- Renaut, Alain. 2002. *Οι επαναστάσεις του πανεπιστημίου. Δοκίμιο για τη νεωτερικότητα της Παιδείας*. Μετάφραση-Πρόλογος Σταμέλος Γιώργος και Καρανάτσης Κώστας. Αθήνα, Gutenberg.
- Σιάνου-Κυργίου, Ελένη. 2005. Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες. Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004). Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Sillince, A.A. John and Brown, D. Andrew. 2009. "Multiple Organizational Identities and Legitimacy: The Rhetoric of Police Websites". *Human Relations*. 62(12): 1829-1856.
- Scott, W. Richard. 1995. *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, SAGE.
- Stamelos, Georgios and Vassilopoulos, Andreas. 2014. Les compétences comme notion normative : vers la construction du nouvel individu en UE et le rôle de l'université. *Penser l'éducation*. N.35 (avril 2014).
- Suchman, C. Mark. 1995. "Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches". *Academy of Management Journal*. 20 (3): 571-610.
- Zimmerman, A. Mark and Zeitz, G. Jordan. 2002. "Beyond Survival: Achieving New Venture Growth by Building Legitimacy". *Academy of Management Review*. 27(3): 414-432.
- Washington, Marvin and Zajac, J. Edward. 2005. "Status Evolution and Competition: Theory and Evidence". *Academy of management Journal*. 48 (2): 282-296.